

Az államszocializmus álparlamentje*

A Magyar Országgyűlés Hivatala remélhetőleg a történészcéh legnagyobb örömeire komoly könyvkiadásba kezdett. Az immár hatéves Országgház Könyvkiadó kilenc sorozatából a legfigyelemreméltóbb *A magyar országgyűlések története* címet viselő sorozat, amely jelenleg már a hetedik köteténél tart. A rendi országgyűlések négy kötete mellett a népképviselői országgyűlésekről jelent meg három kiadvány.

A hazai parlamentarizmus történetének ilyen szisztematikus feldolgozását csak üdvözölni érdemes, különösen, ha számításba vesszük azt a tényt, hogy a politikai csatározások árnyéka nem vetül rá a tudományos munkákra. Olyan kutatók monográfiái jelentek meg, akiknek tudományos portfóliójában vezető helyen szerepel a parlament tevékenysége. A Horthy-korszakról Püski Levente, a második világháború utáni rövid, de történetekben gazdag időszakról Palasik Mária,¹ míg az államszocializmus időszakáról Feitl István írta meg saját kötetét.

Feitl alapos, s ezért vaskos monográfiája *Az államszocializmus álparlamentje* címet kapta. A recenzens első dilemmája éppen a címadásból adódik: vajon szabad-e azt számonkérni egy rendszeren, amit az sohasem ígért meg? Az államszocializmus ugyanis éppen a polgári demokrácia tagadásaként jött létre, s

* FEITL István: *Az államszocializmus álparlamentje*. Országgház Könyvkiadó, Budapest, 2019. 600 p.

¹ Lásd róluk: FEITL István: *Vita a parlamentarizmusról 1944 és 1949 között*. *Múltunk*, 2018/2. 238–258.

nem a hatalmi ágak szétválasztását, hanem éppen a hatalmi ágak egységét kívánta érvényesíteni. Ugyanakkor már a felvilágosodás során létrejött a nagy paradigma, tudniillik hogy az emberek életét alapvetően meghatározó törvényeket csak általános választás révén megalkotott parlament hozhat. A polgári demokráciákban a népképviselőten alapuló parlament együtt fejlődött a választójog kiterjedésével, s a modern állam meghatározó alapkövévé vált. Az emberek mindennapi életviszonyait csak törvények szabályozhatják, s törvényeket csak a parlament hozhat. Ez az ellentmondás viszont csak úgy oldható fel, ha a törvényhozó hatalom egyértelműen alárendelődik a hatalmat folyamatosan gyakorló „egypárt” uralmának. Ez viszont már semmiképpen sem felel meg a polgári parlamentarizmus követelményeinek.

A probléma (és a korszak) politikai mozgásainak leírására a polgári politikatudomány csak részben lehet alkalmas, az államszocialista rendszerben viszont nem alakult ki „szocialista politológia”. Így alkalmas fogalmi apparátus híján a recenszens sem talált más megoldást, mint hogy elfogadja az álparlament elnevezést mint legkevésbé rossz megfogalmazást. A szerző a mű elején (17–18.) maga is körüljárja a dilemmát, többféle kritériumsor alapján veszi górcső alá a korlátolt parlamentarizmus jegyeit. A szisztéma megjelölésére elveti az antiparlamentaritás fogalmát, mert az sem jogilag, sem a valós működésben nem fejezné ki a történeti valóságot. Feitl felfogásában az álparlament nem a parlament létezését és működését kérdőjelezi meg, hanem „a deklarált és tényleges funkciójának diszkrepanciájára utal.”

Az intézmények, különösen a politikai intézmények iránt sohasem volt magas bizalom a magyar társadalomban, s e tekintetben sem voltunk egyedül a kelet-közép-európai régióban. Ami eltérő a régió sajátosságaitól, hogy a Kádár-rendszer a maga legitimációját pragmatikus módon – 1956 tanulságait levonva – nem a politikai intézményekben erőltette, hanem az életszínvonal szigorúan monoton emelkedésében realizálta. Éppen ezért a rendszer névadója sem forszírozta a parlament működésének megváltoztatását. Megkockáztatható az a feltevés is, hogy Kádár nem érezte jól magát az 1945 utáni parlamenti vitákban, meddőnek, erőpazarlónak tartván azokat, s ha ez így van, ezek a po-

litikai-emberi emléknymok sem erősítették benne a parlament szerepének növelését.

A második dilemmánk az, hogy a sorozat intézmény- és szervezettörténeti jellege nehezen engedi meg a politikatörténeti megközelítést. Ezen a nehézségen Feitl úgy lendíti át magát, hogy csaknem kétszáz oldalon keresztül tárgyalja a politikai kereteket, amelyekben a törvényhozás egzisztál. Ez a megoldás praktikus, ám azzal a hátránnyal is jár, hogy a további fejezetekben gyakran kényszerül az olvasó visszalapozni a megfelelő politikatörténeti részekhez. Ez persze más nagymonográfiák esetében is igaz. További segítséget jelent, hogy a szerző csaknem száz oldalt szán azoknak a politikai kereteknek, amelyek meghatározták az országgyűlés működését. Ezek között szerepel a képviselőválasztás, az uralmat realizáló párt, az alkotmány, a kormány a maga túlhatalmával, valamint a Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET). Mind az öt előhozott ágensnek döntő szerepe volt abban, hogy a parlament miért nem működhetett nagyobb virulenciával. Itt elsősorban a NET parlamentet helyettesítő alkotmányos jogköre jelentett akadályt, hiszen a törvényerejű rendeletek száma többszörösen meghaladta a meghozott törvényeket. E tekintetben még a konszolidált Kádár-korszak csúcsideszakában sem történt érdemi változás.

Az országgyűlési képviselő-választásokat külön alfejezetekben, évszámokkal jelölt modellekkel írja le a szerző. Nem teljesen érthető, ha a korszak 1949-cel kezdődik, akkor miért nincs 1949-es modell. Ez annál is inkább furcsa, mert néhány lappal korábban (235.) még elválasztja egymástól az 1949-es, 1953-as modelleket is, azonban önálló alfejezeteket csak 1958-tól tárgyal. Véleményünk szerint a választások, tehát az országgyűlés rekrutációja szempontjából az 1949-es, 1967-es és 1985-ös modellt indokolt önállóként számba venni, még akkor is, ha egyes részletkérdésekben van eltérés a megjelölt évszámok között tartott választásoknál. 1963-ig listára történt a voksolás a pótképviselők behívásával, 1967-től egyéni választókerületekből (EVK) kerültek ki a képviselők, esetleges pótlásukról pedig időközi választásokkal gondoskodtak.

Jelentős evolúciós változás lehetett volna a többes jelölés 1967-től történő lehetővé tétele. Az 1971-es voksolás jelentette a csúcst, amikor 48 többes jelölés történt, csaknem minden hetedik választókerület (13,92 százalék) ilyen volt. A folytatás azonban elmaradt, 1980-ban már csak 15 ilyen EVK volt. A leépülés elsősorban a megyei pártbizottságok retrográd fellépésének tudható be. Nem teljesen koherens a korszak utolsó választását 1983–1985-ös modellnek nevezni. Igaz ugyan, hogy a választási törvény 1983-ban született meg, de az 1967-es modellt meghatározó törvény is 1966-os. Ennek az apró inkoherenciának nincs jelentősége abban a tekintetben, hogy a modell leírása és elemzése, a felhozott esetpéldák ne lennének messzemenően adekvátak a történeti hűség szempontjából.

Az országgyűlés működéséről szóló fejezet teljes egészében új kutatási eredményeket tartalmaz, amelyeknek nincs kutatási előzményük. A szerző rendszerszemléleti megközelítéssel mutatja be az országgyűlés működését. Nem egyszerűen arról van szó, hogy a korábbi fejezetekben a parlament egy fekete doboz, s csak a determinisztikus vagy véletlen külső hatások vizsgálatát végzi el. Az előzőekben előhozott, a működést meghatározó feltételek azonban mégis csak néhány kiemelt pregnáns eset tanulmányozására szolgálnak, s mint ilyenek nyilvánvalóan valami szélsőértékhelyzetet mutatnak be. Ebben a részben azonban már teljes egészében belül vagyunk, a szervezet mindennapos, pontosabban az ülésnapokon és más, a működéshez kapcsolódó eseményeken lehetünk jelen. A nyolc alfejezetre tagolt részben különösen a plenáris ülések rituáléja, a tisztségviselők és a bizottságok munkája, valamint a képviselők lehetőségei érdemnek külön említést.

A következő fejezet az országgyűlés funkcióit veszi sorra. A törvényhozás mellett az ellenőrző funkció kap kiemelt figyelmet. Elsősorban a kormány, a Legfelsőbb Bíróság és a Legfőbb Ügyészség beszámolóit a leggyakoribbak. A magyar külpolitikáról elsősorban a Kádár-korszakban gyakoriak a beszámolók. A külpolitika lesz szinte az egyetlen terület, amelyben a parlament kiemelt szerepet kap, olyannyira, hogy a szerző teljes joggal hangsúlyozza ennek fontosságát, és mutatja be történéseit önálló

alfejezetben. 1956 után logikus lépés volt az elszigeteltséget úgy oldani, hogy nemcsak a szükséges szocialista országok parlamenti delegációival voltak többé-kevésbé rendszerezsek a „segítő” találkozások, hanem a harmadik világ nem az USA-hoz kötődő államaival, az el nem kötelezett mozgalom vezető országaival is jöttek létre találkozók. A parlament külügyi tevékenységének megélénkülésében egyik fontos inflexiós pontot a korábbi külügyminiszter, Péter János parlamenti alelnökké választása jelentette. A helsinki záróokmány 1975-ös aláírása után Kádár már megengedhette magának a külpolitikai orientáció bővítését, nevezetesen egyformán fontosnak tartotta a Szovjetunióval való szövetség prioritása mellett a „minden európai országgal való jó viszony” doktrínájának realizálását.

Feitl is külön említésre méltónak tartja azt az egyetlen esetet, amelyben a parlament valóban külpolitikai főszereplővé vált. Az amerikai magyar lobbis szívós tevékenységének köszönhetően az USA adminisztrációja úgy döntött, hogy több mint harminc év után, 1978-ban visszaszolgáltatja Magyarországnak a Szent Koronát. Ezt azonban úgy kellett megoldani, hogy ez ne jelenthesse látványosan a magyar kommunista párt legitimálását. Így az a megoldás született, hogy a magyar nép képviselőjében az országgyűlés elnöke vette át a koronát Cyrus Vance amerikai külügyminisztertől. Nemcsak Kádár, de még az Elnöki Tanács elnöke, Losonczy Pál sem vett részt a ceremónián, jelen volt viszont a magyar katolikus egyház feje, az esztergomi érsek-prímás, Lékai László. Azontúl, hogy az amerikai külpolitika a szokásos megosztási technikát, vagy ha úgy tetszik, differenciált kezelést alkalmazta a Szovjetunió szövetségeseivel szemben, a magyarországi életviszonyok valóságos politikai elismerését is fel lehet fedezni ebben a szimbolikus gesztusban.

A mű nem egyszerűen a szerző több mint három évtizedes kutatásainak eredményeit bocsátja az olvasó rendelkezésére, hanem hatalmas, eddig nem kutatott primer és szekunder forrásokat is megmozgat és megszólaltat. A primer források közül kiemelkedő fontosságúak az MDP és az MSZMP vezető testületi anyagainak a témát érintő napirendjei és az Országgyűlés, illetve az ahhoz kapcsolódó iratok, benne a parlament bizottságainak,

elnökeinek és alelnökeinek állagai. Nemkülönben nélkülözhetetlen az Elnöki Tanács iratanyaga, hiszen ebben az időszakban a testület a „kisparlament” szerepét is próbálta betölteni. A könyvészeti irodalom bevonása is imponáló, a korszakból különösen az *Állam és Igazgatás* és a *Jogtudományi Közöny* kerül a leggyakrabban a szövegbe és a lábjegyzet-hivatkozásokba a szélesebb kör által is olvasott társadalomtudományi folyóiratok mellett. S hosszan lehetne még sorolni a bevont forrásokat, amit a szerző meg is tesz a kötet bevezetésében.

A bevont források sokszínűsége alapján Feitl jelentős új történeteket, működési algoritmusokat tár fel, megállapításai eredetiek és adekvátak. Különösen a Kádár-korszak kutatása tematikailag erősen beszűkült, amit valamelyest magyaráz annak közelsége. A recenzens számára a legérdekesebbek azok a kísérletek, amelyek a parlament, illetve a parlamenti munka továbbfejlesztésére irányultak. Ezek a szinte ciklusonként szalmalángként fellobbanó javaslatok politikai és tudományos körökből egyaránt származhattak, s közös bennük, hogy mindegyikük hamvába holt kísérletnek bizonyult. Természetesen még ezek megvalósulása, sőt egyféle folyamatos „szerves fejlődése” sem vezethetett volna el egy olyan konstrukcióhoz, amely összemérhető lehetne a polgári parlamentarizmus szofisztikált vagy brutális megoldásaival. Az azonban elképzelhető lett volna, hogy egy efféle evolúciós kis lépések sorozata nagyobb társadalmi elismerést adott volna a parlamentnek.

Az igazán jelentős változás már jócskán elkészt, az 1983-as választási törvény ugyan kötelezővé tette a kettős jelölést, ám ez az új „kisverseny” politikai következményekkel csak 1987 őszétől jelentkezett. Ekkorra már a nemzetközi erőviszonyokban is olyan eltolódás ment végbe, amely az országgyűlés utolsó két évét valóban parlamentszerűvé tette. Mindez azonban már a rendszerváltoztatás politikai előszele, az államszocializmus bukásának végső fázisa. Az induló polgári demokrácia alapjait az 1985-ben megválasztott parlament 1989 őszén elfogadott úgynevezett sarkalatos törvényei tették lehetővé.

Egy ilyen hatalmas műben óhatatlanul előfordulnak kisebb hibák, elütések. Az első írott alkotmány a könyv szerint az 1949.

évi XX. törvény lett volna (38.). Ez sajnos nem állja ki a történeti valóság próbáját, hiszen 1919-ben a Szövetséges Tanácsok Országos Gyűlése mint törvényhozó testület fogadta el az első kartális alkotmányt. Ez akkor is történelmi tény, ha alig hat hétig volt hatályban, és a Tanácsköztársaság elműlta után hatálytalanították. Minden bizonnyal elütés „az 1953-as forrongó októberi napok” említése, a szövegösszefüggésből is kiderül, hogy itt 1956-ról van szó (243.). Hasonló a helyzet Donáth László felemlítésével 1949 nyarán, itt bizonyosan édesapjáról, Donáth Ferencről van szó (254.).

Ilyesmin persze csak azok bosszankodnak, akik még sohasem publikáltak, ám nincs recenzió ilyen apróságok felemlítése nélkül. Murphy-törvényeinek népszerűvé válása óta tudjuk, hogy az anyatermészet mindig a rejtett hibák oldalán áll. A primer felelősség persze mindig a szerzőt terheli, ám számosan osztoznak benne, a szerkesztő, a lektorok, a szöveggondozó stb.

A kötet könyvészetileg is teljes értékű alkotás. A 78 ábra nemcsak egyszerű illusztráció, hanem gondosan válogatott anyag, lényegi képi hozzájárulás a szöveges fősodor vonalához. A számos táblázat jól áttekinthető összefoglalása egy-egy lényegi adatsornak. A függelékben a névjegyzék és a 14 oldalon felsorolt, jól tagolt levéltári és könyvészeti forrás, valamint a névmutató kiválóan segíti a résztémákban vagy a politikai rendszer más elemeiben kutatni kívánó szakembereket. Erősen bízunk abban, hogy a Kádár-rendszer kutatásának előrehaladtával mind többen lesznek olyanok, akik haszonnal nyúlnak ennek a kiváló monográfiának egyes részeihez.

Hubai László